

УДК 343.22

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.20>

Г. М. Андрусяк, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Проблема злочинності неповнолітніх залишається актуальною для всього світового співтовариства, стурбованого пошуком одночасно гуманних та дієвих заходів профілактичного впливу та протидії цьому небезпечному явищу. Інтеграція України в міжнародну спільноту неможлива без повного приведення національного законодавства у відповідність до загально визнаних міжнародних стандартів у сфері правосуддя для неповнолітніх, а також запозичення найбільш ефективних форм, методів, заходів і засобів, які апробовані світовою практикою у сфері попередження та протидії деліквентній поведінці неповнолітніх. Кожна держава, піклуючись про своїх неповнолітніх громадян, зокрема тих, що вчинили кримінальне правопорушення, має на меті реалізацію положень міжнародно-правових актів у сфері відправлення правосуддя та запобігання злочинності неповнолітніх. Зокрема, в країнах Європи та Америки створені спеціальні закони, процедури, органи й установи, які мають безпосереднє відношення до неповнолітніх, що вчинили кримінальне правопорушення. У положеннях кримінального законодавства цілої низки країн світу встановлений мінімальний вік, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство, передбачена диференціація й індивідуалізація кримінальної відповідальності залежно від віку, ступеня тяжкості суспільно-небезпечного діяння та особливостей особистості неповнолітніх. Під час призначення покарання повною мірою забезпечується піклування про захист неповнолітнього від кримінального впливу і кримінального зараження, для чого максимально скорочується обсяг застосування до таких осіб позбавлення волі та застосовуються альтернативи такому виду покарання у вигляді кримінально-правових заходів.

Ключові слова: вікова межа, деліквентна поведінка неповнолітніх, кримінальна відповідальність неповнолітніх, законодавство зарубіжних країн, захист прав і свобод неповнолітніх, позбавлення волі неповнолітніх.

G. M. Andrusiak. The criminal personality of minors under the laws of foreign countries

The problem of juvenile delinquency remains relevant for the entire world community, concerned about the search for both humane and effective measures to prevent and counteract this dangerous phenomenon. Specificity of juvenile delinquent behavior is conditioned by the essential features of their socio-psychological development – insufficient psychophysical, age and social maturity, instability of moral values and guidelines, tendency to influence of adult offenders. Integration of Ukraine into the international community is not possible without fully aligning national legislation with the generally recognized international standards in juvenile justice, as well as borrowing the most effective forms, methods, measures and means that are tested by the world practice in the field of prevention and counteraction to delinquent behavior. Each state, taking care of its minor citizens, including those who have committed a criminal offense, aims at implementing the provisions of international legal instruments in the field of justice and prevention of juvenile delinquency. In particular, special laws, procedures, bodies and institutions have been created in European and American countries that are directly related to juveniles who have committed a criminal offense. The provisions of criminal law of a number of countries of the world set a minimum age below which children are considered incapable of violating criminal law, differentiation and individualization of criminal responsibility depending on age, severity of socially dangerous acts and personality traits of minors. When punishment is given, the protection of the juvenile from criminal influence and criminal contamination is fully ensured, whereby the maximum amount of imprisonment for such persons is reduced and alternatives to such punishment in the form of criminal measures are applied. In foreign criminal legislation on the responsibility of minors the dominant role is played by educational measures against punitive persons, their wide range for correction of behavior of minors is provided, in the countries there is an extensive network of various educational institutions.

Key words: age limit, delinquent behavior of minors, criminal responsibility of minors, legislation of foreign countries, protection of the rights and freedoms of minors, juvenile imprisonment.

Постановка проблеми. Сьогодні майже у всіх країнах світу кримінально-правовий режим для неповнолітніх правопорушників відрізняється тією чи іншою мірою від кримінально-правового режиму дорослих, адже такий правопорушник потребує особливих заходів кримінально-правового впливу, яким притаманний переважно виховний, а не каральний акцент. У більшості країн це призвело до відокремлення норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх в окремий самостійний розділ кримінального права чи навіть в окрему галузь кримінального законодавства. Зокрема, в Іспанії та країнах Латинської Америки у ХХ ст. вкоренилось поняття «кримінальне право неповнолітніх» («Derecho penal juvenile»). Такий підхід відповідає вимогам Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо

неповнолітніх (Пекінські правила), правило 2.3 яких приписує «в межах кожної національної юрисдикції <...> докласти зусиль для прийняття комплексу законів, правил і положень, які стосуються безпосередньо неповнолітніх правопорушників» [1]. Також спеціальна глава про кримінальну відповідальність неповнолітніх включена до структури загальної частини Кримінального кодексу (далі – КК) країн колишнього СРСР (за виключенням Молдови), колишніх югославських республік (окрім Сербії та Хорватії), Болгарії, Угорщини, В'єтнаму, Іраку, Латвії, Литви, Нідерландів, Румунії, Ефіопії [2, с. 408].

Фахівці в галузі кримінального права слушно зазначають, що необхідність у законодавчому відокремленні норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх осіб зумовлена необхідністю їх особливого правового захисту [3, с. 53].

Лише в окремих країнах норми про кримінальну відповідальність неповнолітніх структурно не виділені ні в КК, ні в окремому законі (Албанія, Лаос, Монголія, Таїланд).

Науковий інтерес становить сучасна практика встановлення законодавством зарубіжних країн віку особи, з якого можливе притягнення її до кримінальної відповідальності.

Мета статті – аналіз законодавства зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Притягнення до кримінальної відповідальності передбачає наявність в особи можливості усвідомлювати свої дії, керувати ними, співвідносити свої вчинки із загальноприйнятими нормами поведінки, простежувати причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями і можливими наслідками. Природно, що така можливість виникає не з народження, а в міру соціалізації особи, її входження в суспільні відносини, освоєння нею соціального досвіду, іншими словами, особа повинна володіти певним комплексом загальних знань і навиків, що дозволяють правильно орієнтуватися й уміти поводитися в звичних, повсякденних життєвих ситуаціях [4, с. 17].

Делікатність проблеми вікової межі кримінальної відповідальності, на думку вчених, полягає в тому, що, фіксуючи віковий поріг настання кримінальної відповідальності, законодавець не застрахований від помилок, але водночас він змушений його встановити. Помилки у встановленні віку настання кримінальної відповідальності пов'язані з тим, що його визначення завжди відбувається щодо середнього або звичайного рівня розвитку індивіда, без урахування всього різноманіття життєвих ситуацій і індивідуальних особливостей кожного конкретного підлітка. Вимушеність встановлення вікового цензу кримінальної відповідальності визначається прагненням уникнути сваволі будь-якого роду в практиці притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Законодавець, ураховуючи насамперед дані медицини, психології, педагогіки та інших наук, встановлюючи вік кримінальної відповідальності, виходить із нормальних, типових для більшості підлітків умов їхнього розвитку й формування на певних етапах їхнього життєвого шляху.

У зарубіжному законодавстві вік, по досягненні якого особа вважається повнолітньою, не є універсальним. Загальновизнано, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку [5]. Проте в нормах міжнародного права, коли йдеться про неповнолітніх як осіб, які не досягли 18 років, є застереження: «якщо інший вік не встановлений національним законодавством». Саме таке формулювання міститься в Пекінських правилах ООН (Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх). Ці правила застерігають, що мінімальний вік кримінальної відповідальності не має закріплюватися на низькому рівні вікового розвитку особи. Універсальним же критерієм вікової здатності особи до винної відповідальності є її емоційна, духовна й інтелектуальна зрілість [6].

Вік кримінальної відповідальності може бути встановлений єдиним або диференційованим способом. У першому випадку кримінальна відповідальність настає в повному обсязі після досягнення визначеного в законі віку, хоча не виключається пільговий режим для неповнолітніх під час призначення покарання: його пом'якшення або навіть повне звільнення від кримінальної відповідальності за наявності законних підстав. Єдина вікова межа кримінальної відповідальності встановлена: 14 років – у Австрії, Італії, Грузії, Кубі, Латвії, Південній Кореї, Сербії, Угорщині, Естонії, 15 років – у Данії, Лаосі, Норвегії, Ісландії, Фінляндії, Чехії, Швеції, 16 років – у Болівії, Бельгії, Португалії [7, с. 29, 75, 127; 8, с. 37–40; 9, с. 46; 10].

У країнах, де вік кримінальної відповідальності диференціюється за правовим режимом, поряд із власне кримінальною відповідальністю законодавчо виокремлюється особливий інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх зі своєю специфічною процедурою і системою санкцій. Таким чином, у цих країнах існує «дорослий» і ювенальний вік кримінальної відповідальності [11, с. 150]. Зокрема, у Венесуелі, Гватемалі, Гондурасі, Колумбії, Нікарагуа, Перу під дію вказаних законів підпадають особи у віці від 12 до 18 років, в Іспанії – від 14 до 18 років, у Йорданії – від 7 до 18 років [12, с. 192]. При цьому нерідко вказується, що неповнолітні виключаються зі сфери дії КК і відповідають за спеціальним законодавством. Наприклад, ст. 20 КК Іспанії передбачає, що особи, які не досягли вісімнадцяти років, не підлягають кримінальній відповідальності за кримінальним кодексом. Якщо особа, яка не досягла зазначеного віку, скоює злочин, вона буде відповідати за Законом про кримінальну відповідальність неповнолітніх.

У Нідерландах мінімальний вік кримінальної відповідальності неповнолітніх – 12 років, максимальний – 21 рік. Знижений вік кримінальної відповідальності диференціюється за віковими групами: 12–16 років і 16–18 років. Суди можуть застосувати до неповнолітніх положення «загального»

кримінального права, беручи до уваги тяжкість покарання і характер правопорушення. Суди мають повноваження також використовувати положення ювенального кримінального права щодо осіб, старших 18 років, але які не досягли 21 року.

У більшості країн світу вік кримінальної відповідальності диференціюється відповідно до принципу розуміння. Відповідно до нього неповнолітній несе відповідальність із визначеного віку, тільки якщо буде встановлено, що він діяв з розумінням. При цьому законодавець зазвичай встановлює нижню вікову межу (абсолютної безвідповідальності) і верхню (абсолютної відповідальності). Питання про відповідальність вирішується судом з огляду на рівень психічної зрілості дитини, що є проявом індивідуального підходу до кожного конкретного індивіда. Така законодавча практика заслуговує на схвалення, адже вирішувати питання кримінальної відповідальності неповнолітніх лише за «календарно-віковим» мірилом – надто спрощений підхід.

У зв'язку з прагненням України наблизитись до світових стандартів у сфері правосуддя для неповнолітніх корисним буде дослідити норми зарубіжного законодавства, що стосуються кримінального покарання та заходів кримінально-правового впливу, які застосовуються до неповнолітніх осіб за вчинені ними кримінальні правопорушення. У державах континентальної правової сім'ї особливості покарання неповнолітніх передбачені лише в кримінальних кодексах (держави СНД, Латвія, Литва) або як у кримінальних кодексах, так і в спеціальних законах (Італія, Нідерланди, Швейцарія), або лише в спеціальних законах. Наприклад, у Франції діє Ордонанс про відповідальність неповнолітніх правопорушників 1945 р., а у ФРН – Закон про суди для молоді 1953 р. (зі змінами 1961 р.) та Закон про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх і щодо діянь, вчинених неповнолітніми (у редакції 1974 р.), у Швеції – Закон про соціальну службу 1980 р. та Закон про опіку над молоддю 1990 р. [13, с. 25].

У законодавстві багатьох країн світу передбачені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності й покарання, що застосовуються до неповнолітніх. Законодавство Болгарії, Киргизії, Литви містить додаткові підстави звільнення від кримінальної відповідальності; Албанії, Казахстану, Кувейту, Польщі, Росії, Туркменістану – від покарання; Вірменії, Білорусії, Грузії, Молдови, Таджикистану, Узбекистану – і від відповідальності, і від покарання.

Відповідно до п. 2 ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. та п. «а» ст. 37 Конвенції про права дитини смертні вироки не повинні виноситись за злочини, скоєні особами, молодшими за 18 років. Цю міжнародно-правову норму була прийнято більшістю країн, у КК яких ще зберігається смертна кара. Нині лише 6 країн допускають застосування виключної міри покарання до осіб, що вчинили злочин у неповнолітньому віці (Демократична Республіка Конго, Іран, Нігерія, Пакистан, Саудівська Аравія, Судан). Китай унеможливив смертну кару для неповнолітніх правопорушників у 1997 році, США – лише у 2005 році.

Конвенція ООН про права дитини забороняє застосування довічного позбавлення волі без можливості звільнення. Резолюція XVII Міжнародного конгресу з кримінального права містить заклик виключити застосування даного покарання до неповнолітніх у будь-якій формі. У більшості держав застосування цього покарання до осіб молодше 18 років не допускається кримінальним законодавством (Азербайджан, Вірменія, Білорусія, Грузія, Казахстан, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Туреччина, Україна, Фінляндія, арабські країни). У деяких країнах встановлено підвищений віковий поріг для застосування зазначеного покарання: 20 років (Австрія, Болгарія, Угорщина) або 21 рік (Македонія, Республіка Сербська). В Італії застосування до неповнолітніх довічного позбавлення волі визнано неконституційним. У деяких державах застосування довічного позбавлення волі до неповнолітніх не заборонено, і такі покарання реально призначаються (США, Великобританія, Сьєрра-Леоне, ПАР).

Міжнародне право не забороняє застосування тілесних покарань до неповнолітніх. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, 1985 (Пекінські правила), які забороняють застосування цього покарання, носять лише рекомендаційний характер. Тілесні покарання можуть застосовуватися до неповнолітніх лише в окремих державах (Зімбабве, Катар, Судан). У Катарі вони застосовуються лише до осіб чоловічої статі у віці від 17 до 20 років як альтернатива позбавленню волі. У Зімбабве їх застосування визнавалося неконституційним в 1989 році, проте поправка до Конституції у 1992 році знову дозволила їх застосування [2, с. 412].

Найбільш розповсюдженими видами покарань, що призначаються неповнолітнім особам, є позбавлення волі на певний термін та штраф. Як один з основних видів кримінальних покарань позбавлення волі може застосовуватися до неповнолітніх практично у всіх державах, але цей вид покарання застосовується у виключних випадках, коли інші заходи не є ефективними. У деяких країнах застосування позбавлення волі до неповнолітніх розглядається як виняткова міра (Македонія, Швеція). Міжнародне право не обмежує застосування позбавлення волі до неповнолітніх. Резолюція XVII Міжнародного конгресу з кримінального права містить заклик виключити застосування до неповнолітніх позбавлення волі на термін понад 15 років. Водночас більшість національних правових систем містить положення, спрямовані на скорочення максимального терміну позбавлення волі, застосовуваного щодо неповнолітніх. Цілком вірно зазначають науковці, що наразі гуманізація кримінальної політики стала загальносвітовою тенденцією [14, с. 18].

Узагальнюючи кримінальне законодавство зарубіжних країн у частині призначення неповнолітнім особам покарання у вигляді позбавлення волі, слід зазначити, що в більшості випадків установлено обмеження максимально можливого терміну позбавлення волі цих осіб, таке покарання не застосовується до неповнолітніх, які вчинили злочини перших двох категорій за ступенем тяжкості, іноді не має значення, чи вчиняла особа злочини раніше.

Передбачено в зарубіжному законодавстві таке покарання, як арешт, його ще називають «короткочасне позбавлення волі» (Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизія, Латвія, Литва, Німеччина, Росія, Узбекистан). Він часто застосовується з 14 років, наприклад, в Естонії, Литві та інших країнах. Цікавий підхід до застосування арешту передбачений у КК Естонії, а саме: неповнолітньому може призначатися арешт на строк до одного місяця у вільний від навчання і роботи час з визначенням кількості днів арешту, відбувають його в календарному місяці. Відповідно до кримінального законодавства Іспанії арешт відбувається тільки у вихідні дні [15, с. 195]. У Голландії неповнолітнім як заміна основного покарання у вигляді ув'язнення або штрафу за злочин, чи штрафу за кримінальний проступок можуть бути призначені: громадські роботи; робота, яка сприяє відшкодуванню шкоди, заподіяної правопорушенням; відвідування навчальної програми. Додатковими покараннями є конфіскація і позбавлення водійських прав. Передбачені також такі заходи: ув'язнення в установу для молоді, конфіскація, позбавлення незаконно отриманих доходів і компенсація збитку. Згідно зі ст. 77г КК Голландії ці передбачені покарання, альтернативні санкції і заходи повинні бути призначені підліткам на заміну покарань, установлених санкціями за конкретне правопорушення.

Країни англо-американської правової сім'ї, а також деякі інші держави (Нікарагуа, Польща, Румунія, Туреччина, Філіппіни, Франція, Чилі, Естонія) допускають звільнення неповнолітніх від покарання, якщо в силу недоліків у психічному розвитку вони не в достатній мірі усвідомлювали характер і суспільну небезпеку злочину. У цьому випадку також можливе застосування виховних заходів.

Варто зазначити, що міжнародні норми спрямовані на пріоритетність освітніх, виховних, соціальних заходів над каральними із примусовою ізоляцією від суспільства [16, с. 18]. Тому важливим напрямом є зменшення карального впливу під час призначення кримінального покарання особам, що не досягли віку повноліття. Інститут примусових заходів виховного впливу існує в кримінальному законодавстві країн СНД і Балтії, колишніх республік Югославії, Албанії, Болгарії, Угорщини, В'єтнаму, Нідерландів, Румунії, Філіппін, Швеції, Ефіопії. У спеціальних законах про статус неповнолітніх такі заходи регламентується в Німеччині, Єгипті, Іспанії, Кенії, Кувейті, Малі, Португалії, Франції, Швейцарії. І в спеціальному, і в кримінальному законодавстві вони передбачені в Болгарії, Сербії та Естонії. За своєю правовою природою ці заходи трактуються неоднозначно. Зазвичай вони виступають однією з форм реалізації кримінальної відповідальності, крім покарання, проте в деяких країнах (країни СНД, крім Казахстану, Литва) вони виступають також альтернативою кримінальної відповідальності: законодавство цих держав допускає звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного впливу.

Відповідно до англійського кримінального законодавства, окрім заходів, пов'язаних із позбавленням волі, до неповнолітніх можуть бути застосовані й інші заходи, зокрема наказ про нагляд. До такого наказу суд може включити вимоги засудженого підкорятися вказівкам наглядача (жити у певному місті протягом визначеного періоду, займатися певною діяльністю тощо). На неповнолітнього, щодо якого встановлено нагляд, можуть покладатися і деякі інші обов'язки, наприклад, знаходитися вдома з 6 вечора до 6 ранку. Специфічним заходом кримінально-правового впливу на неповнолітніх злочинців, яким вже виповнилось 16 років, є надання безоплатних послуг суспільству. Це покарання може бути призначене особі, винній у вчиненні злочину, який карається тюремним ув'язненням. У наказі суд установлює термін виконання неповнолітнім безоплатних робіт (від 40 до 120 годин). Цікаво, що таке покарання застосовується до неповнолітнього лише за його згодою.

Конкретний зміст заходів виховного впливу розкривається лише в законодавстві деяких країн (країни СНД, колишні республіки Югославії, Литва та ін.). Зокрема, законодавством країн світу можуть передбачатися такі заходи виховного впливу:

- попередження або догана (країни СНД, колишні республіки Югославії, Німеччина, Болівія, Єгипет, Іспанія, Кувейт, Литва, Португалія, Румунія, Судан, Таїланд, Чилі, Естонія);
- покладання обов'язку вибачитися перед потерпілим, публічно чи в іншій формі на розсуд суду (Білорусія, Федерація Боснії і Герцеговини, Малі);
- передача під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, або відповідного державного органу (країни СНД і Балтії, колишні республіки Югославії, Англія, Німеччина, Болівія, Єгипет, Кувейт, Марокко, Монголія, Португалія, Сирія, Судан, Таїланд, Франція, Чилі, Естонія);
- накладення обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну злочинцем, або іншим чином загладити заподіяну шкоду (країни СНД, Англія, Федерація Боснії і Герцеговини, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Гондурас, Латвія, Литва, Малі, Коста-Ріка, Монголія, Нідерланди, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Уругвай, Швейцарія, Еквадор);
- накладення обмежень, пов'язаних із проведенням дозвілля, або встановлення інших вимог до поведінки неповнолітнього (країни СНД, Англія, Єгипет, Іспанія, Македонія, Марокко, Португалія, Швейцарія,

Венесуела, Гондурас, Сальвадор). У Франції дана міра носить назву «контрольованої свободи» (фр. la liberte surveillee);

– передача в сім'ю, яка підходить для виховання (Федерація Боснії і Герцеговини, Іспанія, Македонія, Португалія, Швейцарія);

– поміщення в режим допомоги (Португалія, Швейцарія, Сальвадор, Уругвай);

– пробація (Болівія, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Перу, Сальвадор, Еквадор).

– поміщення в навчально-виховний заклад (країни СНД і Балтії, колишні югославські республіки, Албанія, Англія, Болгарія, Угорщина, В'єтнам, Німеччина, Єгипет, Зімбабве, Іспанія, Кенія, Кувейт, Марокко, Португалія, Румунія, Сирія, Судан, Франція, Чилі, Швейцарія, Швеція, Японія).

Примусові заходи виховного впливу мають схожість з умовним засудженням, адже в разі злісного їх невиконання вони підлягають скасуванню із застосуванням до засудженого реальних заходів відповідальності (країни СНД).

Підводячи підсумок дослідженню питання кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб за законодавством зарубіжних країн, необхідно зазначити, що кожна держава, піклуючись про своїх неповнолітніх громадян, зокрема тих, що вчинили кримінальне правопорушення, має на меті реалізацію положень міжнародно-правових актів у сфері відправлення правосуддя та запобігання злочинності неповнолітніх. Зокрема, в країнах Європи та Америки створені спеціальні закони, процедури, органи й установи, які мають безпосереднє відношення до неповнолітніх, що вчинили кримінальне правопорушення. У положеннях кримінального законодавства цілої низки країн світу встановлений мінімальний вік, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство, передбачена диференціація й індивідуалізація кримінальної відповідальності залежно від віку, ступеня тяжкості суспільно-небезпечного діяння та особливостей особистості неповнолітніх. Під час призначення покарання повною мірою забезпечується піклування про захист неповнолітнього від кримінального впливу і кримінального зараження, для чого максимально скорочується обсяг застосування до таких осіб позбавлення волі та застосовується альтернатива такому виду покарання у вигляді кримінально-правових заходів. У зарубіжному кримінальному законодавстві про відповідальність неповнолітніх домінуючу роль відіграють виховні заходи над каральними, передбачений їх широкий спектр для корекції поведінки неповнолітніх, у країнах функціонує розгалужена мережа різноманітних виховних установ.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведене дослідження дало змогу встановити, що особливостями кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб за законодавством зарубіжних країн є: 1) встановлення для таких осіб окремої системи покарань; 2) обмеження максимальних розмірів деяких покарань; 3) обов'язкове зменшення розміру покарання, встановленого за відповідне діяння в санкції статті; 4) можливість звільнення неповнолітнього від відповідальності чи покарання з мотивів недоцільності їх застосування; 5) скорочені терміни умовно-дostroкового звільнення; 6) скорочені терміни давності; 7) відмова від обліку судимості; 8) застосування на заміну покарання виховних заходів до певних категорій; 9) урахування судом деяких додаткових обставин під час призначення покарання чи виховних заходів (ступінь психічного розвитку, умови виховання та проживання неповнолітнього).

Зазначені особливості не протиставляються загальним інститутам відповідальності й покарання, а деталізують щодо неповнолітніх їхній зміст та межі, виходячи з об'єктивних особливостей неповнолітніх. Встановлюючи їх, законодавець виходив із психологічної характеристики віку неповноліття: нестійкість психічних процесів, відсутність достатнього життєвого досвіду, знань, навичок, соціальної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

2. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : монография ; под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ. С.П. Щербы. Москва : Издательство «Юрлитинформ», 2010. 448 с.

3. Байбарин А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста : монография. Москва : Высшая школа, 2009. 252 с.

4. Дмитришина Т. І. Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2016. 205 с.

5. Конвенція про права дитини та законодавство України. Роз'яснення, коментарі / О.Л. Копиленко та ін. ; заг. ред. О.Л. Копиленко ; Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй. Представництво ЮНІСЕФ в Україні, Республіканський навчально-науковий центр «Діти-інваліди та нова інформаційна технологія» (РННЦ «ДІНІТ»). Київ : ДІНІТ, 2002. 200 с.

6. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211

7. Уголовный кодекс Австрии / под. науч. ред. проф. С.Ф. Милюкова. Санкт-Петербург, 2004. 352 с.
8. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и предисл. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой ; пер. с латыш. А.И. Лукашова. Санкт-Петербург, 2004. 313 с.
9. Уголовный кодекс Республики Корея / Науч. ред. и предисл. А.И. Коробеева ; пер. с корейск. В.В. Верхоляка. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. 240 с.
10. Таблица с данными возраста уголовной ответственности в странах мира. URL: <http://total-rating.ru/1186-voznrast-nastupleniya-ugolovnoy-otvetstvennosti.html>
11. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : монография / под общ. и науч. ред. д-ра юрид. наук, проф. засл. деят. науки Рос. Федерации С.П. Щербы. Москва, 2009. 448 с.
12. Селезнева Н.А, Молчанов Б.А. Уголовная ответственность несовершеннолетних в странах Азии, Африки и Латинской Америки. *Вестник Владимирского юридического института*. 2015. № 2. С. 191–195.
13. Романюк В.В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. С. 24–27.
14. Северин О.О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2009. 20 с.
15. Мирошниченко Н. Деякі пропозиції вдосконалення законодавства. щодо заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / ред. : О.В. Козаченко, Є.Л. Стрельцов. Миколаїв : Іліон, 2016. 768 с.
16. Юзікова Н.С. Злочинність неповнолітніх: закономірності розвитку, теорія та практика запобігання і протидії їй в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 38 с.